

Paweł Szuppe¹
ppp-1975@o2.pl
Uniwersytet Kard. Stefana Wyszyńskiego
Warszawa
ORCID: 0000-0001-6806-3161

Dakini – zasada żeńska w buddyzmie tybetańskim

Dakini – Feminine Principle in Tibetan Buddhism

Cytowanie: Szuppe P., 2022, *Dakini – zasada żeńska w buddyzmie tybetańskim*, Nurt SVD, t. 152, nr 2, s. 129-143

Streszczenie

Artykuł przedstawia jeden z ważniejszych aspektów duchowości buddyzmu tybetańskiego. Jest nim dakini, zasada żeńska wykraczająca poza tradycyjnie pojmowane kategorie płci. Tekst omawia kilka zagadnień związanych z tą problematyką. Prezentuje wpieryw rozumienie zasady żeńskiej w buddyzmie tybetańskim. Następnie próbuje określić istotę dakini i ukazać jej manifestacje. Analizuje również symbolikę, którą ona wyraża. Wymienia także rodzaje dakini oraz charakteryzuje język, jakim posługuje się ona podczas przekazywania tantrycznych nauk.

Słowa kluczowe: dakini, buddyzm tybetański, lamaizm, duchowość, symbolika religijna.

¹Doktor nauk teologicznych w zakresie teologii religii, misjolog, religioznawca. Adiunkt w Katedrze Religiologii i Ekumenizmu w Instytucie Nauk Teologicznych UKSW. Członek Komitetu ds. Dialogu z Religiami Niechrześcijańskimi KEP. Członek-korespondent Stowarzyszenia Misjologów Polskich. Wolontariusz Dominikańskiego Centrum Informacji o Nowych Ruchach Religijnych i Sektach w Warszawie Autor ponad 100 publikacji naukowych i popularno-naukowych. Obszary zainteresowań: sekty i nowe ruchy religijne, wychowanie i edukacja w kulturach świata, parareligijny charakter nazizmu, bibliografia naukowa.

Abstract

The article presents an aspect of Tibetan Buddhism spirituality, which is considered as an important one. Namely it is dakini, a female principle that goes beyond traditionally conceived gender categories. The author discusses several issues related to this subject. First, he presents the understanding of the female principle in Tibetan Buddhism. Then, he tries to determine the essence of dakini and shows its manifestations. The author also analyses the symbolism it expresses. He also mentions the types of dakini and characterizes the language used when communicating tantric teachings.

Keywords: dakini, Tibetan Buddhism, Lamaism, spirituality, religious symbolism.

Wstęp

W buddyzmie tybetańskim (Haas, 2015, s. 87, 218; Lewandowska-Michalska, 2008, s. 36)², potocznie zwanym lamaizmem (tyb. *bla-ma* - „nauczyciel”, „mistrz”) (np. Tucci, 1980; Waddell, 1985; Guenther, 1987; Giaco 2002; Maje-wicz, 2004; Rinpoche, 2005; Banek, 2007; Grela 2011; Jinpa, 2015) spotykamy komponenty pochodzące z mahajany (sansk. *mahajana* - „wielki wóz”), wadžrajany (sansk. *vajrajana* - „diamentowy wóz”; *vajra* - „diament”, „piorun”, „grzmot”, „niezniszczalny”, „trwały”)³, tantryzmu (sansk. *tantra* - „nić”, „tkanina”, „osnowa”, „system”), rodzimej religii bon. Szczególne miejsce zajmuje tu zasada żeńska, czyli dakini (Powers, 2008, s. 510; Waddell, 1985, s. 129, 366; Dakini, 1997, s. 73; Dalton, 2004, s. 192; Haas, 2015, s. 351; Chogyam, 2016, s. 297)⁴. Trudno ją zrozumieć człowiekowi kultury Zachodu, ponieważ znajduje się ona poza tradycyjnie rozumianymi kategoriami płci. Mogą jej doświadczyć tylko ci, którzy praktykują tantrę. Jest ona Matką, która „strzeże przed rozwojem egoistycznych popędów” (Simmer-Brown, 2014, s. 10). Wyraża wewnętrzny proces porzucenia oczekiwań oraz koncepcji, umożliwiając odkrycie bezgranicznej przestrzeni i oświeconej przytomności. To ideał, pełne mocy religijne zjawisko, symbol najgłębszej mądrości, osobistego urzeczywistnienia. Tradycja dakini należy do jednej z najważniejszych i najbardziej chronionych nauk w ezoterycznej symbolice tybetańskiej (Simmer-Brown, 2014, s. 13, 16).

²Obejmuje cztery główne szkoły (tradycje): ningma, sakja, kagju, gelug.

³Synonimem tego pojęcia jest *mantrajana* (sansk. *mantrajana* - „wóz zaklęć, formuł magicznych”; *mantra* - święta sylaba).

⁴Pod tym wieloznacznym pojęciem rozumie się często żeńskie istoty mądrości, ucieleśnienie oświecenia, bóstwa medytacyjne, które przekazują wiedzę tajemną (magiczną) mistrzom duchowym, zaawansowanym w praktykach tantrycznych.

Rozumienie zasady żeńskiej w buddyzmie tybetańskim

W interpretacji buddyzmu tybetańskiego zasada żeńska posiada wiele aspektów. Jest często określana jako Wielka Matka (Partnerka). Nazywa się ją również Matką Buddów (oświeconych), Łonem Tathagathów (istoty rzeczywistości), Pradžniaparamitą (doskonałą mądrością, głębokim wglądem). Stanowi pierwotną żeńskość – źródło wszelkich zjawisk (Allione, 2011, s. 73; Lewandowska-Michalska, 2008, s. 75).

Wielka Matka to fundament struktury kosmicznej, wszystko przyjmująca podstawa, wykraczająca poza tradycyjnie rozumiane kategorie płci. Wyróżnia ją jednak cecha płodności lub potencjalności. Dlatego właśnie, że posiada moc rodzenia, uważa się tę zasadę za żeńską. Symboliczną manifestację Wielkiej Matki wyraża trójkąt zwrócony w dół, źródło dharm (podstawowe elementy bądź rzeczy, składające się na całe doświadczenie). Reprezentuje on kosmiczną szyjkę macicy lub bramę narodzin. Jest trójwymiarowy, ale niematerialny, biały z zewnątrz oraz czerwony w środku (Allione, 2011, s. 73-74; Lewandowska-Michalska, 2005, s. 79-80, 202).

Źródło dharm powstaje z pustki i ma trzy właściwości: niezrodzoność, nietrwałość, nieustanność. Esencjonalnie stanowi absolutną przestrzeń zamkniętą granicą lub ramą. Przedstawia współwylaniającą się cechę mądrości i pomieszania. Uznaje się je za kanał dla pustki, kosmiczną szyjkę macicy. Kształt trójkąta – ostry na dole, szeroki u góry – oznacza, że każdy wymiar przestrzeni może zostać natychmiast przyjęty. Zewnętrzna biel, czyli to, co nieuwarunkowane i nietrwałe jest równoważone oraz aktywizowane przez czerwone wnętrze, tzn. transcendentale, ekstazyjne pragnienie. Trójkąt oznacza tu zasadę żeńską, płodność. Wielka Matka ukazuje pusty stan wszystkich dharm. Elementarna pustka staje się pierwotną macicą egzystencji, Matką Stworzenia, boginią, wyrazem przestrzeni, która nieustannie rodzi świat zjawiskowy (Allione, 2011, s. 74-75; Lewandowska-Michalska, 2005, s. 202).

Częścią zasady żeńskiej jest także Pradžniaparamita, doskonała mądrość umożliwiająca głębokie poznanie i przynosząca oświecenie. To zdolność wglądu w naturę rzeczywistości, łono, w którym wzrastają buddowie. Zasada żeńska przyjmuje też postać kobiety – jogini lub dakini. W ten sposób kobieta wyraża swój związek z Wielką Matką, pierwotną macicą przenikniętą współczuciem. Pokazuje gniewne i destrukcyjne oblicze, gdy energia doskonałej mądrości oraz głębokiego poznania jest zablokowana. Działa w ekstazie i radości tam, gdzie zostaje odkryta prawdziwa natura rzeczywistości (Haas, 2015, s. 353; Allione, 2011, s. 76-77; Lewandowska-Michalska, 2005, s. 110, 203).

Próba określenia dakini i jej manifestacje

Dakini (tyb. *khadro* – „chodząca (krocząca) po niebie”, „podniebna wędrowczyni”, „poruszająca się w niebie (powietrzu)”, „tańcząca na niebie”, „idąca do nieba”, „przemierzająca niebo”, „władająca (ciesząca się) niebem”, „lecząca w nieograniczonym królestwie przestrzeni”) to najważniejsza manifestacja zasady żeńskiej w buddyzmie tybetańskim. Reprezentuje wiecznie podlegający zmianom strumień energii, z którym musi pracować człowiek uprawiający jogę, aby osiągnąć urzeczywistnienie. Może występować jako powszechna gra energii w świecie zjawisk, bogini łagodna lub gniewna, istota ludzka (Allione, 2011, s. 77; Allione, 1990b, s. 33; Lewandowska-Michalska, 2008, s. 199; Simmer-Brown, 2014, s. 82).

Chcąc połączyć się z tą dynamiczną, energetyzującą zasadą żeńską, tantryk wykonuje szereg praktyk, które przebiegają na trzech poziomach. Pierwszy obejmuje czynności, zmierzające do przywołania i wizualizacji bóstwa w formie dakini. Tantryk wizualizuje dakinię przed sobą, a następnie ta zewnętrzna postać łączy się z nim. Praktykujący recytuje wtedy mantrę dakini. Jest to etap „zewnętrzny”. Po osiągnięciu tej płaszczyzny następuje proces „wewnętrzny” pracy z dakinią. Polega on na aktywizacji subtelnego nerwu, oddechu i esencji. Trzeci poziom – „tajemny” – obejmuje bezpośredni kontakt między stanem praktykującego a energią dakini (Allione, 1990b, s. 78).

Jeden z podstawowych sposobów widzenia dakini w tantrze polega na przedstawianiu jej jako energii mądrości pięciu kolorów, zwanych „rodzinami”, które stanowią subtelną, świetlistą formę oświeconej manifestacji. Każda z „rodzin” reprezentuje przemianę silnej namiętności w mądrość, będącą istotą ścieżki tantrycznej. Należą do nich: diament (wadźra), oświecenie (budda), klejnot (ratna), lotos (padma), działanie (karma). Są to podstawowe wzorce energii, manifestujące się w doświadczeniu świata zjawiskowego (Allione, 1990a, s. 37; Allione, 1990b, s. 78; Lewandowska-Michalska, 2008, s. 200).

Człowiek z „rodziny” diamentu jest intelektualny i konceptualny. Po przekształceniu intelektu w jego pierwotny stan uzyskuje „mądrość podobną do zwierciadła”. W jednostce należącej do „rodziny” oświecenia dominuje element przestrzeni lub eteru. Wyzwalając się z tępoty, jej umysł nabiera otwartości i przestronności. Człowiek związany z „rodziną” klejnotu odczuwa pragnienie, żeby być zawsze w centrum uwagi. Jego negatywna cecha to duma. Kiedy energia zostanie oczyszczona, staje się „mądrością, która wszystko wzbogaca”. Jednostkę reprezentującą „rodzinę” lotosu charakteryzuje chęć nawiązywania relacji, tworzenia związków, gromadzenia pożądanego

uczuc. Uwalniając energię z przywiązania do iluzorycznego „ja”, powstaje „mądrość świadomości rozróżniającej”, umożliwiająca głębokie poznanie. Człowiek pochodzący z „rodziny” działania jest pracowity, szybki, agresywny i impulsywny. Przekształcona energia staje się „mądrością wszystko spełniającą”, oświeconą aktywnością, przynoszącą pożytek wielu istotom.

W buddyzmie tybetańskim istnieje przekonanie, że niektóre kobiety stanowią emanacje tych dakiń i posiadają pewne znaki, pozwalające je rozpoznać. Ponieważ mądrość jest immanentną częścią energii, dlatego każdy człowiek ma szansę natychmiast zostać buddą lub dakinią. Nawet zwykła, „nieoświecona” kobieta czy sytuacja może nagle ukazać się jako dakini (Allione, 1990b, s. 80-82).

Przywołując dakinię przez rytuały tantryczne, praktykujący otwiera się na energię, przyjmując ją oraz utożsamiając ze sobą. Wizualizacja bóstw tantrycznych zakłada świadomość, że człowiek żyje w dualistycznym stanie. Tantra wykorzystuje lub wyolbrzymia to doświadczenie, obdarzając jakąś zewnętrzną postać cechami, które jednostka pragnie posiadać. Kiedy wychwalanie i czczenie zewnętrznego bóstwa dobiegnie końca, stapia się ono z praktykującym, po czym na końcu każdej tantry rozpuszcza w przestrzeni. Człowiek trwa w tym stanie, a następnie – wykonując zwykłe czynności – znowu wizualizuje siebie jako bóstwo. W panteonie tybetańskim istnieje niezliczona ilość dakiń tantrycznych, łagodnych i gniewnych. Każda z nich ucieleśnia specyficzne właściwości, które tantryk – zgodnie z zaleceniami nauczyciela duchowego (mistrza, guru) – musi czasami zaktywizować (Allione, 1990b, s. 33, 82-83; Greła, 2011, s. 143).

Energia wypływająca od Wielkiej Matki rodzi dakinię w postaci bogini. Jedną z głównych dakiń – bogiń w buddyzmie tybetańskim jest Wadźrawarahi (tyb. Dorje Phagmo – Diamentowa Maciora, Niezniszczalna Locha), forma Wadźrajogini (tyb. Dorje Naljorma – Diamentowa Jogini). Wadźrawarahi wyskakuje z kosmicznej szyjki macicy, przeniknięta energią o nieuwarunkowanej postaci. Stoi na trójkątnym źródle dharm, a drugie identyczne ma w okolicach łona. Forma ta wpływa na wnętrze tantryka, wizualizującego dakini – bogini. Wskutek tego procesu następuje aktywizacja energii duchowych, które rozpuszczają świadomość istnienia czegoś wewnętrznego i zewnętrznego oraz tworzą uczucie przenikającej wszystko przestrzeni, będącej pierwotną mądrością, pewnego rodzaju transcendentalną żądzą i błogością (Haas, 2015, s. 354; Allione, 1990b, s. 83).

Wadźrawarahi jest koloru czerwonego, prawie naga, otoczona czterema dakiniami: niebieską diamentową, żółtą klejnotu, czerwoną lotosu i zieloną działania. Pochodzi z „rodziny” oświecenia. Ucieleśnia porzucenie koła narodzin i śmierci (sansara). Stoi na dysku słońca,

depcząc bezwładną postać (pokonana negatywność). Z boku jej ludzkiej głowy (prawe ucho) wychodzi głowa dzikiej świni, symbolizująca macierzyństwo, płodność, zwycięstwo nad ignorancją. Wadźrwarahi wyraża różne aspekty człowieka. Łączy to, co w nim zwierzęce i ludzkie, mroczne i jasne, nieświadome i świadome. Obydwa te wymiary posiadają święte cechy. Są również potrzebne, aby uzyskać moc dakini-bogini (Allione, 1990b, s. 83-85; Lewandowska-Michalska, 2008, s. 200-202; Hall, 1980, s. 81).

W graficznym przedstawieniu Wadźrwarahi nosi na głowie diadem z pięciu czaszek, oznaczających przekształcenie negatywnych emocji (nienawiść, żądza, zazdrość, lenistwo, duma) w mądrości (cierpliwość, współczucie, miłującą dobroć, szczodrość, świadomość równości wszystkich istot). Na ramionach ma zarzucone korale ze świeżo obciętych głów ludzkich, reprezentujące emocje, które zakłócają praktykowanie tantry (Lewandowska-Michalska, 2008, s. 201; Kalmus, 2011, s. 162). W prawej dłoni – wzniesionej jakby do uderzenia – trzyma zakrzywiony nóż (kart[r]jika, drigug). Jego rękojeść jest półwadźrą (diament, piorun)⁵, utworzoną z czterech złączonych u końca szprych, które biegną wokół szprychy centralnej. Chcąc ciąć nożem, dakini-bogini musi chwycić za diament, aby wykorzystać zawartą w nim siłę. Ostrze posiada kształt rożka księżycy, zakończonego hakiem⁶. Nóż wyraża dwa aspekty Wadźrwarahi: przenikliwy wgląd (tnąca krawędź) i dziewictwo (rożek księżycy). Hak w sztuce buddyzmu tybetańskiego reprezentuje współczucie, uwalniające istoty z cierpienia, kręgu narodzin i śmierci (Allione, 1990a, s. 85; Allione 1990b, s. 33).

W lewej dłoni Wadźrwarahi trzyma czarękę z czaszki (kapala), wypełnioną krwią lub białym płynem (amrita)⁷. Symbolizuje ona narząd rodny kobiety, a krew stanowi jej esencję (Allione, 1990a, s. 87; Allione, 1990b, s. 34)⁸, formę lub zjawiskowe doświadczenie otoczone podstawową przestrzenią. Jest czerwonym odpowiednikiem białego, męskiego nasienia, „myśli zwróconej ku oświeceniu” (Lewandowska-Michalska, 2008, s. 201; Allione, 1990a, s. 86; Kalmus, 2011, s. 162).

⁵Wadźra oznacza męską energię, niezniszczalność, nieugiętość, naturę ostatecznej prawdy, pustkę.

⁶Jest to tradycyjny nóż rzeźniczy, wywodzący się z tantrycznych pól kremacyjnych w Indiach. Służył do obdzierania ze skóry i ćwiartowania zwłok ludzkich. Pierwotnie dakinie mogły być przerażającymi duchami żeńskimi oraz kobietami z niskich kast, żyjącymi na miejscach kremacji, cmentarzach, gdzie przebywali jogini podczas praktyk tantrycznych.

⁷Nasienie męskie. W tradycji tybetańskiej biel oznacza siłę życia.

⁸Łączy się z pożądaniem, pierwotną macicą, wewnętrzną mocą kobiety, namiętnością jednoczącą wszechświat, źródłem życia.

Kolejny atrybut Wadźrawarahi to magiczne berło, drzewce zakończone trójzębem, pod którym znajduje się przywiązana wadźra z trzema odciętymi głowami (khatwanga). Dakini – bogini trzyma ten przedmiot w zgięciu łokcia lewej ręki. Trójzęb na szczycie drzewca symbolizuje przekształcenie trzech trucizn: namiętności, gniewu i niewiedzy. Odcięte głowy oznaczają trzy ciała (kaja). Górna – wyschnięta czaszka – przedstawia „ciało dharmy” (dharmakaja), czyli poziom istnienia pozbawiony formy, ale zawierający potencjał wszystkiego. Pod nią znajduje się głowa ścięta przed kilkoma tygodniami, która wyobraża „ciało doskonałej szczęśliwości” (sambhogakaja), wymiar światła, esencję oczyszczonych elementów⁹. Poniżej widnieje świeżo obcięta głowa reprezentująca „ciało emanacji” (nirmanakaja), gdzie oświecona energia przyjmuje ludzką formę (Allione, 1990a, s. 87-88; Lewandowska-Michalska, 2008, s. 202; Kalmus, 2011, s. 162).

Całościowo drzewce określają „ukrytego partnera”. Wadźrawarahi dzierży je w ręku. Tym sposobem pokazuje, że zawiera w sobie pierwiastek męski, pozostając jednocześnie silną zasadą żeńską. Dysponuje energią, pochodzącą z męskości i kobiecości, ale wykracza poza tradycyjnie rozumiane kategorie płciowości (Allione, 1990a, s. 88; Allione, 1990b, s. 34; Lewandowska-Michalska, 2008, s. 202).

Oprócz formalnej medytacji, zmierzającej do wizualizacji dakini, istnieje również możliwość jej manifestacji w codziennych sytuacjach. Tantryk musi nauczyć się z nią pracować. Biografie wielkich mistrzów duchowych Tybetu przenikają opisy takich spotkań. Są one często gwałtownym, bolesnym wyzwaniem dla ustalonych koncepcji praktykującego tantrę. Przynoszą jednak stabilizację i głębokie poznanie. Może do nich dojść przez dakinię w ludzkiej postaci, sen lub zjawę, które znikają, gdy przesłanie zostanie przekazane. To groźna energia, będąca pierwotnym aspektem dakini. Mnich buddyjski – zanim dokona postępu na drodze tantry – musi zaakceptować ten wymiar siebie (Allione 1990a, s. 90; Allione 1990b, s. 34).

Kontakt z dakinią zapewnia intuicyjne zdolności oraz czysty wgląd. Bez uaktywnienia negatywnych energii praktyka będzie płytka i zmysłowa. Dakini stwarza także poczucie jedności z tantrykiem. Swoje przesłanie dakini przekazuje bezpośrednio przez doświadczenie życiowe. Dlatego stanowi ona fundament nauk tantrycznych wykorzystujących energię ciała, mowy i umysłu. Pojawia się zwykle w momencie, gdy praktykujący przechodzi od podejścia intelektualnego do doświadczalnego (Allione, 1990a, s. 92; Allione, 1990b, s. 35).

⁹Na tym poziomie istnieją bóstwa panteonu tybetańskiego, lecz tylko zaawansowani jogini mogą je zobaczyć i wejść w ich sferę.

Poruszając tematykę dakini, należy także wspomnieć o znaczeniu jogi seksualnej. Tybetańczycy uważają, że tego rodzaju praktyki umożliwiają tantrykowi poszerzenie świadomości, głęboki wgląd oraz długą egzystencję. Kontakt seksualny i życie z dakinią – kobietą zapewniają intuicyjne poznanie w codziennych sytuacjach. Pragnąc uaktywnić i rozwijać własną energię, tantryk potrzebuje czasami fizycznej obecności. Inaczej kanały, które mogą zostać otwarte przez tantryczny seks, będą zamknięte. Wtedy jogin nie rozwinię w pełni swojej świadomości i intuicyjnego wglądu. Kontakt fizyczny to jeden z ostatnich kroków, prowadzących do oświecenia, gdy praktykujący panuje nad swoim ciałem, a jego umysł jest skupiony (Allione, 1990a, s. 93-94).

Dakini może pojawiać się jako piękna kobieta lub stara wiedźma, zależnie od kondycji duchowej tantryka. Postacie te wyrażają przemianę pozytywnych bądź negatywnych emocji w oświecone energie (Lewandowska-Michalska, 2008, s. 204).

Dakini oznacza pierwotną mądrość przekraczającą wszelkie kategorie pojęciowe. Wymaga odrzucenia ustalonych schematów myślowych, poznania „zwierciadła umysłu”, stanowiącego jej „tajemne mieszkanie”. Istnieje poza dualnością i mówi językiem symboli. Jako zasada dynamiczna jest energią. Pozytywne relacje z nią dają poczucie tajemnicy, magii. To przewodnik i partnerka, która zapewnia intuicyjne poznanie oraz głęboką świadomość. Kiedy człowiek przylgnie zbyt do własnych poglądów, uczuć, emocji, wtedy przyjmuje gniewną postać, zmuszając go, aby zostawił te przywiązania. Tantryk ma zmierzać w stronę zharmonizowania energii własnego ciała i otaczającego świata. Musi więc posiadać pozytywny związek z dakinią, energią we wszystkich jej formach. Medytacja na dakinię-boginię Wadźrawarahi staje się jednym ze sposobów powstawania doskonałego wglądu i głębokiej świadomości. Dakini przychodzi również w snach, wizjach, ludziach. Pełni rolę opiekunki duchowej, pomagającej tantrykowi przejść ponad zwykłymi pojęciami i pracować z energią po to, żeby osiągnął mądrość, którą ona ucieleśnia (Allione, 1990a, s. 95-96).

Dakini reprezentuje najważniejsze elementy oświeconej kobiecości w buddyzmie tybetańskim. Jest subtelną energią, strażniczką bram, przewodniczką duchową, żeńską zasadą niedualnego stanu, przenikającą i błyskotliwą mądrością, boginią, istotą ludzką, małżonką mistrza (Haas, 2015, s. 2).

Symbolika dakini

Buddyzm tybetański przedstawia rozmaite wyobrażenia dakini. Można tu odnaleźć zarówno „przerażające i obsceniczne formy”, jak też „łagodniejsze aspekty”, ukazujące ją w postaci symbolu transcendentnej mądrości. W kontekście symbolicznym zasada ta łączy się z naukami o pustce oraz duchowymi celami tantryzmu (Simmer-Brown, 2014, s. 29).

Dakini to najcenniejszy i najbardziej tajemny symbol rozwoju duchowego. Reprezentuje funkcje tradycyjnie przypisywane kobietom: cielesność, seksualność, opiekuńczość, związki. Przekracza jednak płaszczyznę życia codziennego. Kiedy dakini przyjmuje ludzką postać (nauczycielka, jogini), przeciwstawia się trudnościom, które zwyczajna kobieta uznaje za przeszkody (dyskryminacja, przemoc, marginalizacja społeczna). Pokazuje, w jaki sposób można wykorzystać te niedogodności na drodze do oświecenia. Tradycja dakini stanowi wsparcie dla praktykujących kobiet. Pomaga im rozwijać zaufanie do medytacji, dając wytrwałość i inspirację (Simmer-Brown, 2014, s. 32).

Symbolika dakini obejmuje różne – nieraz sprzeczne – konteksty. Oznacza nieobliczalną kobietę-zjawę, pełną pasji, czasami groźną tancerkę, objawiającą się w życiu tantryków bądź przychodzącą w ich snach i wizjach. Zależnie od sytuacji może okazywać radość lub gniew, szczególnie wtedy, gdy chodzi o ochronę integralności linii tantrycznej przekazu (Simmer-Brown, 2014, s. 33).

W buddyzmie tybetańskim dakini ma cztery poziomy znaczenia. Na płaszczyźnie tajemnej jest manifestacją esencji zjawisk, a jej moc pochodzi z głębi tantrycznej medytacji. Aspekt ten wyraża bezformną mądrość natury umysłu. W wymiarze wewnętrznym (rytualnym) staje się bóstwem medytacyjnym, uosobieniem stanu oświecenia. Poziom zewnętrzny opisuje dakinię jako sieć subtelnych kanałów i uniwersalną energię życia, wspierającą praktyki tantryzmu. To także kobieta, mistrzyni siedząca na brokatowym tronie, jogini medytująca w jaskini czy grocie skalnej, wielka nauczycielka medytacji lub partnerka mistrza duchowego, która uczy przez przykład własnego życia. Ostatnia płaszczyzna pokazuje, że wszystkie kobiety – ze względu na swoją naturę – stanowią manifestację dakini (Simmer-Brown, 2014, s. 33; Haas, 2015, s. 3).

Interpretacja dakini musi uwzględniać szeroki kontekst buddyzmu tybetańskiego i praktyki medytacyjnej. Ten wielowymiarowy, złożony, ale spójny symbol religijny – osobowy lub nie – reprezentuje urzeczywistnienie medytacyjne. W przenikniętym symbolami tantryzmu dakini zajmuje wyjątkowe miejsce. Jej podstawowa funkcja

polega na ukazywaniu głębszego znaczenia doświadczeń, które nie są udziałem dyskursywnego umysłu (Simmer-Brown, 2014, s. 34).

Będąc symbolem, dakini posiada dwa wymiary: wewnętrzny i zewnętrzny. Pierwszy przedstawia umysł mądrości praktykującego tantrę, wyobrażony w konkretnej postaci, aby uwypuklić przeszkody oraz wskazać przebudzoną świadomość adepta. Drugi symbolizuje mądrość nauczyciela i linię oświeconych mistrzów, którzy opiekują się medytującym. Połączenie tych aspektów następuje wówczas, gdy dakini podaje tantrykowi dziedzictwo mądrości linii przekazu, a ten przyjmuje ją i uznaje za własną. Przedstawianie dakini pod postacią kobiety lub zasady żeńskiej posiada fundamentalne znaczenie w Tybecie. Funkcja symboliki odnoszącej się do kategorii płci wywiera decydujący wpływ na postawy społeczne względem kobiet oraz ich możliwości rozwoju duchowego. Nieograniczone i liczne zalety kobiecego umysłu reprezentuje Wielka Matka (Simmer-Brown, 2014, s. 34-35).

Według tybetańskich źródeł dakini to symbol duchowej podmiotowości praktykującego, umożliwiający osiągnięcie stanu oświecenia na drodze tantrycznej medytacji. Reprezentuje jego umysł mądrości, którego natury nie można wyrazić słowami. Chociaż występuje najczęściej jako zasada żeńska, wykracza poza konwencjonalny, społeczny i psychologiczny sens przypisywany płci. Dakini zawiera symboliczną moc, wyrażającą nietrwałość, pustkę, głęboki wgląd, współczucie, mądrość. Spotkanie z nią jest wejściem do świata duchowego buddyzmu tybetańskiego, doświadczeniem ostatecznej natury umysłu, jego dynamizmu w postaci podniebnej tancerki wyrażającej nieustanny ruch (Simmer-Brown, 2014, s. 37, 54, 70-71, 78).

Rodzaje dakini

Buddyzm tybetański dzieli dakinie na dwie kategorie: światowe (pierwotnie związane z demonami) i mądrości (oświecone). Formy te często przeplatają się. Dwoisty charakter dakini jest typowy dla tradycji tybetańskiej. Kiedy występuje jako demon pożerający mięso, może nie tylko reprezentować negatywne siły, wrogie duchowości, ale też stanowić wsparcie dla tych, którzy są jej wierni. W takiej postaci pełni również rolę mistrzyni, posłanniczki lub strażniczki tantrycznych nauk. Zjadając ciało swojej ofiary, pozbawia je egoistycznego przywiązania, umożliwiając praktykującemu głębsze poznanie rzeczywistości (Simmer-Brown, 2014, s. 85).

Dakinie światowe to demony lub upiory. Dysponują magicznymi siłami i orężem, które pozwalają wywoływać określone szkody,

zależnie od intencji. Mają upodobanie do mięsa oraz ludzkiej krwi. Chodzą po okolicy, nie należąc do żadnej społeczności. Są niestałe, przerażające, wprowadzające zamęt. Ucieleśniają doczesne moce, magię. Nawiedzają ofiary na cmentarzach i polach kremacyjnych. Zamieszkują także góry, źródła, gdzie pełnią funkcję lokalnych strażniczek. W destrukcyjnym wymiarze dakinie tego rodzaju określa się jako pożerające mięso. Zgodnie z różnymi sposobami konsumpcji ludzkiego ciała, można je podzielić na: odbierające oddech, zjadające mięso, pijące krew, obgryzające kości.

Dakinie światowe zajmują szczególne miejsce w buddyzmie tybetańskim. To demonice, które dzięki jodze osiągnęły mądrość, zostając strażniczkami przekazu tantrycznych nauk. Zachowały jednak swój pierwotny wygląd oraz potężną moc. Nie mają wrodzonej potrzeby rozwoju duchowego. Wiodą długie, ale przemijające życie. Podlegają także chorobom i śmierci (Simmer-Brown, 2014, s. 86-88).

Dakinie światowe służą wielkim nauczycielom tantryzmu, zapewniając im wsparcie. Mogą pozostać wrogie duchowości lub osiągnąć jej wyższy poziom. Wszystko zależy od ich mistrza. W wielu przypadkach rozwinęły one szlachetną motywację oświeconego umysłu (bodhicitta), ukierunkowaną na dobro innych (Simmer-Brown, 2014, s. 90).

Drugą kategorię tworzą dakinie mądrości, istoty przebudzone, które wskazują innym drogę do oświecenia. Stanowią esencję umysłu w kobiecej postaci. Pokazują ostateczną naturę zjawisk, ucieleśniając ją i wyrażając przez swoje działanie. Mogą przyjmować różne formy, od postaci zwykłych kobiet, aż po dakinie światowe o demonicznym wyglądzie. Zdolność ich rozpoznania wyznaczają dwa czynniki: poziom zaangażowania praktykujących tantrę i okoliczności, w jakich pojawiają się dakinie. Dakinie tego typu mają troje oczu¹⁰, którymi dostrzegają czystą, niezakłóconą przestrzeń, pustkę bez granic. Przychodząc w wizjach, przyjmują taneczną postawę, by ukazać dynamizm przekazu mądrości i nieskończoną aktywność budów. Dakiniom tym przypisuje się Trzy Ciała Oświecenia. Pierwsze obejmuje zewnętrzne przejawy dakini w różnych formach, ludzkich bądź świetlistej energii. Drugie to bóstwo medytacyjne, łagodne lub groźne, wizualizowane oraz przyjęte przez tantryka, dynamiczna manifestacja mądrości. Trzecie stanowi pusta i bezforemna przestrzeń będąca doskonałą naturą umysłu (Simmer-Brown, 2014, s. 96-98, 101).

¹⁰Prawe budzi posłuch wśród istot, przypominając prawdziwą naturę zjawisk; lewe widzi zwyczajny świat, wzywając do wstąpienia na ścieżkę duchową; środkowe (pionowe) wpatruje się w niezmierną przestrzeń bez przywiązania i pomieszania.

Buddyzm tybetański wyróżnia cztery aspekty dakini mądrości: zewnętrzny-zewnętrzny, zewnętrzny, wewnętrzny, tajemny. Na pierwszym poziomie przyjmuje ona ludzką postać i łączy pomieszanie z mądrością w pełnym współczuciu wobec całego świata. Drugi wymiar rządzi subtelnym ciałem energetycznym, a na płaszczyźnie fizycznej jest emanacją umysłu, przejawem mądrości. Trzeci wyraża spełnienie mądrości – obecnej za każdym dualistycznym pozorem – przez medytację na bóstwo. Czwarty aspekt oznacza prawdziwą naturę umysłu, wykraczającą poza wszelki dualizm. Rozpatrując dakinie mądrości w czterech wymiarach, można wyciągnąć kilka wniosków. Dakini zewnętrzna-zewnętrzna to konkretne ciało fizyczne kobiety, nietrwale i przemijające od narodzin, przez starość aż po śmierć. Jego forma stanowi odbicie pewnych cech umysłu. Odzwierciedla dynamiczne właściwości bezgranicznej przestrzeni, a także mądrości (Simmer-Brown, 2014, s. 105, 110).

Według buddyzmu tybetańskiego ciało człowieka przenika subtelnym strumieniem energii, ożywiający przemijającą formę. Witalnym tchnieniem, które nadaje dynamizmu ludzkiemu ciału jest mądrość – dakini zewnętrzna. Aspekt wewnętrzny dakini mądrości dotyczy postrzegania i przeżywania zjawisk. Świat jest polem energetycznym o nieograniczonej przestrzeni, gdzie wszystko podlega prawu współzależnego powstawania. Poziom ten wyrażają wizje. Na płaszczyźnie tajemnej dakini mądrości łączy się z przestrzenią, pierwotną czystością, bez potrzeby manifestacji w jakikolwiek sposób, ostateczną rzeczywistością. Termin „tajemny” oznacza coś, czego należy doświadczyć, aby to poznać. To prawdziwa natura umysłu (Simmer-Brown, 2014, s. 110-111).

Cztery wymiary dakini mądrości ukazują ścisły związek między przyjmującym określoną formę bóstwem (wewnętrzny) lub istotą ludzką (zewnętrzny-zewnętrzny) a subiektywnym doświadczeniem ciała (zewnętrzny) oraz umysłu (tajemny). Dakini stanowi złożoną zasadę żeńską buddyzmu tybetańskiego, symbol natury umysłu, ścieżki prowadzącej do przebudzenia. Jako postać światowa służy doczesnym celom tantryka, a wyrażając mądrość jest urzeczywistnionym buddą. Reprezentuje moc, wynikającą z pustki i dynamiki zjawisk, która pozwala przekształcić doczesne zajęcia w oświecenie. Łącząc oddanie oraz wyrzeczenie, umożliwia rozwój duchowy praktykującego tantrę (Simmer-Brown, 2014, s. 113).

Język dakini

Wielcy nauczyciele buddyzmu tybetańskiego podkreślają dwa wymiary języka, którym posługują się dakinie. Pierwszy to „tajemne znaki i litery dakini”. Drugi, zwany „językiem półcieni (zmierzchu)”, stanowi prawdziwy szyfr tantrycznej terminologii. Obie płaszczyzny zachodzą na siebie i niemożliwe jest pokazanie wyraźnej granicy między nimi. Dlatego należy mówić ogólnie o języku dakini. Język ten obejmuje litery i symbole. Zdolność rozumienia go posiadają tylko nieliczni, będący w kontakcie z polem energii dakini. Chcąc ukazać istotę języka dakini, trzeba wpiery omówić tradycję termy. Pojęcie to oznacza „ukryty skarb”, odnaleziony i rozszyfrowany w późniejszym czasie przez tertona. Zawartość term jest różna, ale zawsze dostosowana do czasu, kiedy zostają odkryte. Jedynie terton – posiadający właściwy związek z energią dakini – może wyjaśnić występujące tam treści i zapisać w języku zrozumiałym dla zwykłych ludzi (Allione, 1990a, s. 97; Allione, 1990b, s. 35; Simmer-Brown, 2014, s. 319-321).

Najbardziej znane termy ukryli Padmasambhawa (sansk. zrodzony z lotosu)¹¹ oraz Jeszje Tsogjal¹². W procesie tym chodziło o zachowanie czystych i prawdziwych nauk buddyzmu tybetańskiego, a następnie przekazanie ich przyszłym pokoleniom. Wśród rozmaitych term szczególnie miejsce zajmują skarby: ziemi (sater), umysłu (gongter), ognia (meter), powietrza (lungter). Język dakini ma charakter symboliczny, który rozumieją jedynie wybrani. Nie tłumaczy się go przy pomocy słownika ani podręcznika gramatyki. Stanowi „inny sposób poznania”, pochodzący z tajemnego świata. To sfera strzeżona przez dakinie i tylko ci, którzy potrafią przeniknąć tę rzeczywistość, mogą pojąć ich język (Kosior, 2010, s. kol. 1103; Allione, 1990a, s. 97-99; Simmer-Brown, 2014, s. 324).

¹¹ Legendarny mędrzec, działający w Tybecie na przełomie VIII-IX w., założyciel szkoły buddyzmu tantrycznego. Jest czczony jako Guru Rinpocze (Drogocenny Nauczyciel) oraz uznawany za drugiego Buddę. Ukrywał na obszarze Tybetu różne skarby (termy), które były odkrywane w stosownym czasie i okolicznościach przez jego odradzających się uczniów.

¹² Duchowa matka Tybetańczyków. Dzięki niezwyklej pamięci gromadziła nauki Padmasambhawy i ukrywała je w „diamentowych skałach, tajemnych jeziorach, niezniszczalnych skrzyniach”, chronionych przez duchy, aby nie mogli ich odkryć niewłaściwi ludzie.

Zakończenie

Dakini posiada fundamentalne znaczenie w buddyzmie tybetańskim. Ta zasada żeńska, którą trudno zrozumieć człowiekowi z kultury Zachodu, kształtuje od wieków duchowe oblicze ludzi praktykujących tantrę. Obejmuje wewnętrzny proces porzucenia oczekiwań oraz koncepcji na rzecz odkrycia bezgranicznej przestrzeni i osiągnięcia przebudzenia. Jest ideałem, religijnym zjawiskiem, symbolem mądrości, oświeceniem. Posiada wiele aspektów. Może występować jako strumień energii w świecie zjawisk, bogini łagodna lub gniewna, istota ludzka. Reprezentuje właściwości tradycyjnie przypisywane kobietom: cielesność, seksualność, opiekuńczość, związki. Wykracza jednak poza płaszczyznę życia codziennego. Kontakt z nią zapewnia intuicyjne poznanie, głęboką mądrość, wewnętrzny rozwój. Przychodzi w snach, wizjach, postaciach zwykłych kobiet, przekazując tantrykowi ukryte prawdy. Ukazuje pustkę i dynamikę zjawisk, stając się drogą prowadzącą do oświecenia.

Bibliografia

- Allione T., 2011, *Kobiety mądrości: tajemne życie Maczig Labdron i innych Tybetanek*, tłum. Smagacz H., Wydawnictwo A, Kraków.
- Allione T., 1990a, *Mandala Pięciu Dakin*, w: *Rozkwitający kwiat lotosu. Energia żeńska w praktyce duchowej*, tłum. Sieradzan J., Kraków, s. 37-38.
- Allione T., 1990b, *Mądrość Dakini*, w: *Rozkwitający kwiat lotosu. Energia żeńska w praktyce duchowej*, tłum. Sieradzan J., Kraków, s. 33-36.
- Banek K., 2007, *Buddyzm*, w: Banek K., *Słownik wiedzy o religiach*, Bielsko-Biała, s. 131-135.
- Dakini* (hasło), 1997, w: Trzeciak P. (red.), *Encyklopedia mądrości Wschodu*, Warszawski Dom Wydawniczy, Warszawa, s. 73.
- Chogyam T., 2016, *Urodzony w Tybecie*, tłum. Zdziemborska A. i Grabiak-Pasiok J., REBIS, Poznań.
- Dalton J.P., 2004, *Dākinī*, w: Buswell R.E. (red.), *Encyclopedia of Buddhism*, t. 1, Macmillan, New York, s. 192.
- Giacco T., 2002, *Świat buddyzmu tybetańskiego. Zarys filozofii i praktyki*, tłum. Jakubczak K., REBIS, Kraków.
- Grela J., 2011, *Koncepcja i rola bóstw w buddyzmie tybetańskim*, Politeja, nr 4, s. 135-146.
- Guenther H., 1987, *Buddhism. Buddhism in Tibet*, w: Eliade M. (red.), *The Encyclopedia of Religion*, t. 2, New York-London, s. 406-414.

- Haas M., 2015, *Moc Dakini. Dwanaście niezwykłych kobiet, kształtujących przekaz buddyzmu tybetańskiego na Zachodzie*, tłum. Grodek S., Wydawnictwo Mani Books, Poznań.
- Hall N., 1980, *The Moon and the Virgin*, Harper Collins Publishers, New York.
- Jinpa G.T., 2015, *Świat buddyzmu tybetańskiego*, tłum. Zdziemborska A. i Grabiak-Pasiok J., Wydawnictwo REBIS, Poznań.
- Kalmus M., 2011, *Symbolika śmierci w sztuce i rytuałach buddyzmu tybetańskiego*, Politeja, nr 4, s. 155-168.
- Kosior K., 2010, *Padmasambhawa*, w: Gigilewicz E. (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 14, TN KUL, Lublin, kol. 1103-1104.
- Lewandowska-Michalska K., 2008, *Kobieta w buddyzmie wadźrajany*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa.
- Lewandowska-Michalska K., 2005, *Kobieta w sztuce buddyzmu tantrycznego*, Toruńskie Studia o Sztuce Orientu, t. 2, s. 193-204.
- Majewicz A.F., 2004, *Lamaizm*, w: Ziemann E. i in. (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 10, Lublin, kol. 414-415.
- Powers J., 2008, *Wprowadzenie do buddyzmu tybetańskiego*, wyd. 3, Wydawnictwo A, Kraków.
- Rinpocze Kh., 2005, *Podstawy buddyzmu tybetańskiego*, tłum. Grabiak J., REBIS, Poznań.
- Simmer-Brown J., 2014, *Gorący oddech dakini. Żeńska zasada w buddyzmie tybetańskim*, tłum. Bury D., Wydawnictwo Rogaty Budda, Opole 2014.
- Tucci G., 1980, *The Religions of Tibet*, tłum. Geoffrey S., University of California Press, Berkeley 1980.
- Waddell L.A., 1985, *Buddhism & lamaism of Tibet*, Kessinger Publishing, New Delhi.